

nahlas, co nejedni z nás již dávno tušíme: Nejhlubší rozdíly nejsou v historii, nejsou v eklesiologii, jsou v christologii: „*Shoda o Kristu [mezi křesťanskými církvemi] asi bohužel ještě nebude tak hluboká, když zůstávají nedořešená eklesiologická témata*“ (139).

Katolík Štampach je pln upřímné úcty k humanistickým tradicím, k univerzálnosti lidských práv, k principům občanské společnosti („*Suverénní národní státy... pokládám za slepou uličku historie a za zdroj mnoha utrpení, možná i obou světových válek*“ 54). V této věci neušetří výtky ani svou církev („*Čeho mohou dosáhnout mocenské zásahy tam, kde jde o pravdu?*“ 144),

i když rád uzná, že jemu osobně „*matka církev neupírá právo být velkomyslný a svobodomyšlný*“ (133).

Avšak ani tato humanistická základna není nejhlubším zdrojem Štampachových úvah. Křesťan Štampach dokáže být konfesorsky úderný: „*Cestou, pravdou, životem je pro mne Ježíš Kristus. Jinak ztrácím vlastní identitu a nemám už co pohledávat v mezináboženském dialogu*“ (65). A teolog Štampach své východisko vyjádří neméně určitě: „*Jádrum křesťanství není vzestup duše k duchovním výšinám, nýbrž sestup Boha do bída našeho života*“ (7).

Odtud snění. Odtud bdělost.

Pavel Filipi

MODERNÍ KOMPENDIUM K DĚJINÁM A LITERATUŘE STARÉHO ZÁKONA

Rolf Rendtorff, Hebrejská bible a dějiny, Úvod do starozákonní literatury, Vyšehrad, Praha 1996, 375 stran (ISBN: 80-7021-190-3).

Nakladatelství Vyšehrad zdařile rozšířilo svou řadu kvalitních publikací k biblistice o další titul, když na podzim 1996 vydalo základní příručku z pera nedávno penzionovaného heidelberského starozákonníka Rolfa Rendtorffa. Originál díla vyšel v Německu poprvé roku 1983 v nakladatelství Neukirchner Verlag pod názvem *Das Alte Testament, Eine Einführung*. Od té doby byl několikrát přetištěn (2. vydání 1985, 3. vyd. 1988) a přeložen (anglicky *The Old Testament: An Introduction*, Fortress Press, Philadelphia 1986, 1991²; francouzsky *Introduction a l'Ancien Testament*, Paris 1989; italsky *Introduzione all'Antico Testamento: Storia, vita sociale e letteratura di Israele in epoca*

biblica, Torino 1990). Informovaní znalci se na ni již několik měsíců těšili, a ti, kdo ji ‚objevili‘ až po jejím vydání, se z ní nejspíš těší spolu s nimi. Svědčí o tom skutečnost, že necelý rok po vydání je kniha téměř vyprodána.

Zárukou kvality díla je již sám autor. Rolf Rendtorff je mimořádnou badatelskou osobností své generace. Ač patřil do žakovského okruhu tak výrazných postav, jakými v německé starozákonní vědě nepochybně byli Gerhard von Rad a Claus Westermann (oba také působili v Heidelbergu), směle přesáhl jejich dílo. Nejnápadněji jeho přínos vyniká na jeho pojetí vzniku látek Pentateuchu, kde se úspěšně postavil dosavadnímu většinovému konsensu. Všechnu další

odbornou diskusi na kontinentální Evropě pak výrazně poznamenal svým důrazem na hermeneutickou hodnotu kanonického tvaru textu (v podobě tzv. palestinského kánonu), čímž ji znatelně propojil s obdobnými hlasy anglosaského světa (B. S. Childs, J. A. Sanders aj.). V závěru své akademické dráhy se Rendtorff stal jednou z výrazných autorit starozákonního bádání, v němž si získal úctu kolegů nejen svým encyklopedickým vzděláním a schopností originálních řešení jednotlivých problémů, ale především svou schopností synteticky hodnotit a s nadhledem posuzovat celkové trendy bádání v biblistice. Vyšehradem publikované dílo je proto šťastným edičním počinem už v tom, že přístupnou formou představuje zralý souhrn Rendtorffovy práce na vrcholu jeho odborné práce; navíc je toto dílo samo o sobě velmi vhodnou příručkou každému, kdo se chce o Bibli (Starém zákoně) a dosavadním bádání o ní třeba jen základním způsobem poučit.

Kniha sestává ze tří dílů, které jsou dále velmi přehledně děleny (desetinné členění, zdařilá grafická úprava).

První díl (str. 21–108) pojednává o dějinách Izraele. Už z jeho názvu (*Starý zákon jako pramen k dějinám Izraele*) však vyplývá zásadní vymezení – stať si neklade za cíl soustavně pojednat dějiny Izraele v plné komplexnosti metodického záběru, nýbrž historiograficky vyhodnotit starozákonní látky. Mimobiblická faktografie proto téměř nepřijde ke slovu, poukazuje se na ni pouze tam, kde to pojednávání biblických daností v dané souvislosti přímo vyžaduje. Toto vymezení autor sám v úvodu předesílá a zdůvodňuje. Vyjadřuje to ostatně již podtitul knihy (*Úvod do starozákonní literatury*), který dějiny

nezmiňuje. Každý čtenář či uživatel knihy by na toto vymezení měl soustavně dbát a nepovažovat tedy první část knihy za nárys ‚dějin Izraele‘ – s velkou nadsázkou by se dalo říci, že se zde jedná o podrobně historiograficky glossovanou biblickou dějepřavu. Kdo hledá důkladné historiografické pojednání, jež by zabralo plnou šíři dnes dostupných látek, musí se dát nasměrovat k další příslušné četbě bibliografickými odkazy u jednotlivých kapitol. Způsobem přístupu k látkám a reprezentativním tlumočením základních výdobytků odborného bádání však tato část při vši své stručnosti podává zřetelný a ucelený obraz dějin Izraele. Zejména v prostředí, kde byly před lety velice populární práce J. Kellera (*A Bible má přece pravdu*) či Z. Kosidowského (*Příběhy od Mrtvého moře*), by si měla získat respekt svou interpretační střízlivostí a věcností.

Druhý díl (str. 109–171) tvoří kapitoly, jež tradičně patří k tzv. obecnému literárnímu úvodu do starozákonních textů. Představují různé literární formy izraelského písemnictví v průběhu jeho dějin. Starozákonní látky zde jsou pojednávány jako projevy života izraelské společnosti v jejich různých vrstvách, oblastech a sférách. Úvodní kapitola (*„Dějiny formy a struktura izraelské společnosti; vztah mezi žánrem textu a »místem v životě« – formy v kultu, právní praxi, politické oblasti atd. – ústní a písemná tradice“*) navozuje základní problematiku, jež celý díl pojednává, jako otázku vztahu mezi literárním ‚žánrem‘ (tento termín je nadepsán v záhlaví stránek této části knihy) a jeho ‚místem v životě‘ (tzv. *Sitz im Leben*), tj. typickým dějinným kontextem, jak jej pro biblistiku vypracovala

tzv. škola dějin formy (H. Gunkel a jeho následovníci). V samostatných kapitolách jsou pak v této perspektivě představeny literární útvary (žánry, formy), které patří do okruhu soukromého či komunálního života člověka, do oblasti právní praxe, do kultu, do politiky a do oblasti profétie. V závěrečné kapitole této části („*Cesta k »literatuře«*“, str. 165–170) je stručně nastíněno, jak z těchto dílčích útvarů vznikla ‚literatura‘, kterou v konečném tvaru knih i celkového uspořádání kánonu známe jako Bibli. Za rozhodující faktor tohoto literárního třibení považuje autor záměr teologický – jemu totiž zpracovatelé látek (autoři, redaktoři, tradenti) zřetelně podřizují koncepci výběru, utváření a sestavování látek.

Třetí díl (str. 171–157) přináší tzv. speciální literární úvod do Starého zákona – pojednává jednotlivé sbírky starozákonního kánonu a jejich knihy v konečné, kanonické podobě. Svůj přístup projevuje autor výrazně již tím, že za východisko svého pojednání bere tzv. palestinský kánon – Tenach (v německém originále s touto důležitou daností souvisí grafická úprava obálky, v českém provedení titul: *Hebrejská bible*). Jde o mnohem více než jen o to, že knihy jsou pojednávány v jiném pořadí, než jsme ze svých českých vydání Písma zvyklí. Běží o zásadní teologické a hermeneutické rozhodnutí nazírat Písmo (Starý zákon) především jako kanonickou stavbu (strukturu), jejíž celková uspořádanost vytváří směřodatný kontext pro chápání jednotlivých knih. V rámci německé biblistiky je Rendtorff prvním renomovaným starozákonníkem, který se odhodlal koncipovat základní příručku literárního úvodu takto (běžným standardem je osnova

dějinná, jejímž působením jsou pak např. látky Tóry [tzv. Pentateuch], resp. knihy Genesis až Numeri rozloženy na jednotlivé hypotetické ‚prameny‘ či ‚tradice‘, nebo např. kniha Izajášova pojednávána v oddělených blocích jako tzv. Proto-Izajáš [v kontextu profétie 8. století] a Deutero-Izajáš [6. století]); smysl konečného tvaru Písma není v popředí zájmu). Tímto koncepčním uchopením autor velmi zřetelně odlišuje záměr třetí části své knihy od části druhé – zde již nejde o ‚dějiny literatury‘, nýbrž o „úvod do Písma“ na základě jeho konečné podoby a s jasným zřetelem k jeho teologické intenci.

Ve své druhé a třetí části tato kniha představuje nepochybně nejmodernější a nejsoustavnější příručku svého druhu v české jazykové oblasti.

Na konci knihy je připojeno několik dodatků, jež výrazně zvyšují užitnou hodnotu publikace jako odborné příručky. Vedle seznamu zkratk je to především věcný a jmenný rejstřík, které jsou navíc zpracovány i mírně hierarchicky, takže usnadňují rychlou orientaci v dílčích aspektech významů či terminologických odstínech (viz např. dílčí dělení druhů u hesla *Žalmy*, či různé role a funkce *Davidy*). Slovníček vybraných jmen a pojmů (str. 372–375), kterým knihu opatřil její překladatel, stručně vysvětluje některé základní odborné termíny biblistiky, což pro text knihy znamená, že může usilovat o větší míru přesného odborného vyjadřování (po této stránce je překlad velmi kvalitní). Narozdíl od původního vydání německého vypouští česká verze nejen rejstřík hebrejských termínů, což lze přijmout s pochopením, ale také rejstřík moderních autorů (stručná charakteristika přínosu některých badatelských

osobností pro příslušné aspekty bádání (přítom rozhodně patří ke kladům knihy) a zejména rejstřík biblických míst, což je značná škoda.

Při srovnání s jinými příručkami obdobného typu, které jsou dostupné v češtině, vyniká Rendtorffova kniha tím, jak soustavně uvádí svého čtenáře do vnitřní problematiky probíraných látek. S očividným nadhledem propojuje výklad daného tématu – ve vsí stručnosti – s alespoň těmi nejdůležitějšími aspekty dějin bádání o něm, čímž poskytuje nejen velmi plastický obraz dané problematiky, ale také chrání čtenáře před zjednodušujícími představami a soudy. Jakkoli na mnoha místech musí představit rozrůzněné pozice, hypotézy a jejich argumenty (uvádí i výrazné protagonisty jednotlivých tezí), nepřetěžuje výklad nad únosnou míru (dílčí argumentace a exkurzy jsou tištěny drobným písmem). Tímto způsobem šťastně propojuje pojednávání látky s uvedením do způsobů jejího zkoumání a interpretace. Tam, kde dosavadní bádání nedospělo ke konsensu, dovede autor stručně nastínit základní alternativy možných řešení, případně uvést i jejich zdůvodnění a důsledky, a předložit své hodnocení problému. Ve spojení s reprezentativně vybranou bibliografií tak Rendtorffův výklad šťastně přesahuje rozměr prosté faktografické informace a stává se voňavým pozváním k dalšímu studiu.

Publikace byla nakladatelstvím Vyšehrad velmi pečlivě vypravena (zkušená a pečlivá ruka redaktora Jaroslava Vrbenského je na edici znát). Grafická úprava i sazba je velmi dobře a vkusně provedena. Řecké termíny jsou tištěny řeckou abecedou, hebrejské jsou obvyklým způsobem transkribovány do

latinky. Podobně jako německý originál je kniha opatřena mezititulky a odkazy na vnější okraji stran, což umožňuje velice rychlou orientaci a spoluvytváří síťovou vazbu jednotlivých témat v jejich dějinných, literárně-formálních i biblicko-kanonických souvislostech. V záhlavích a patách stran jsou uváděny orientační nadpisy a číselné kódy kapitol, což opět slouží snadné orientaci uživatele. Proti německým vydáním vyniká česká edice pevnou šitou vazbou, což je u příručky trvalého charakteru jistě velmi důležité.

Zvlášť je třeba ocenit práci překladatele (Jiří Hoblík), který musel do srozumitelné češtiny převést řadu obtížně překladatelných odborných termínů, které jsou v německé biblistice zavedeny. Zdařilo se mu to s velkou mírou přesnosti a navíc s citem pro jemné odstíny odborného názvosloví. Například Nothem zavedený termín *„das deuteronomistische Geschichtswerk“* převádí do češtiny výrazem *„deuteronomistické dějepravné dílo“* (str. 234n); termín *„dějepravné“* je v tomto případě povaze fenoménu mnohem přiměřenější, než termín *„dějinné“* (případně *„dějepisné“*), které se někdy v českých textech také objevují.

Kriticky vytknout lze jak překladateli, tak vydavatelům několik skutečně zanedbatelných jednotlivostí. Jakkoli se např. v předmluvě uvádí, že biblické odkazy jsou uváděny podle způsobu Ekumenického překladu, v případě knihy Jozue se soustavně užívá zkratka „Jz“ (Ek. překlad má „Joz“). Nebo – na několika místech překladatel zaměňuje ve větě subjekt a predikát, čímž sice nemění výrazně celkový smysl argumentace, nicméně se prohřešuje proti stylistice textu (např. věta *„Velkými výročními*

slavnostmi jsou poutní slavnosti...“ [str. 131] v daném kontextu říká opak: „*Velké výroční slavnosti [svátky?] jsou poutními slavnostmi...*“). Tyto jednotlivosti však nijak významně nepoškozují celkově vynikající kvalitu české edice.

Facit: Nakladatelství Vyšehrad opět jednou prokázalo, jak dovede skloubit šťastný výběr edičního titulu s vysokým

standartem vydavateského provedení (širší pohled na produkci tzv. náboženské literatury v naší zemi ukazuje, jak vzácný je tento soulad). Český písmák i každý jiný zájemce o seriózní biblistickou literaturu touto knihou dostává do rukou velmi kvalitní příručku, jejíž hodnota rozhodně není přechodná. Kéž by u nás takových knih hojně přibývalo.

Martin Prudký

THEOLOGIE LUKÁŠOVSKÝCH SPISŮ

Petr Pokorný, Theologie der lukanischen Schriften, Vandenhoeck und Ruprecht (Fortschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments), Göttingen 1997, 204 str.

Poslední práce prof. Pokorného, *Theologie der lukanischen Schriften*, nese všechny rysy vynikajícího vědeckého díla. Tematicky je věnována rozboru teologie autora *Lukášova evangelia* a *Skutků apoštolských*. Na rozdíl od *Výkladu evangelia podle Marka*, který byl koncipován jako souběžný komentář Markova textu, je *Theologie der lukanischen Schriften* koncipována jako systematický výklad Lukášovy teologie, založený na předběžném rozboru struktury a základních rysů Lukášova literárního díla. V souladu s tím je kniha rozdělena do pěti základních kapitol, z nichž první je věnována otázkám interpretace Lukášových knih z hlediska jejich záměru, autorství, pramenů, žánru a struktury a následující pak čtyřem v užším slova smyslu teologickým tématům: Lukášovu pojetí Božího lidu, dějin, Boha spasitele a člověka jako nositele příslibu spásy.

Základním rysem – a jedním z přínosů – Pokorného práce je, že autor pojednává o obou lukášovských spisech

zároveň. Pokorný chápe *Lukášovo evangelium* a *Skutky apoštolské* důsledně jako dvě části jednoho díla, jehož plán byl pisatelem samým koncipován jako jediný celek o dvou částech. Základní rysy Lukášovy teologie lze pak podle Pokorného vyčíst právě z vnitřní výstavby tohoto literárního útvaru, v jehož rámci se děj odvíjí podle osnovy „cesty“, která je cestou Božího slova v tomto světě: příběh Ježíšova pozemského života, který začíná a končí v Jeruzalémě a který je sám dále bohatě členěn, tvoří její první část (*Lukášovo evangelium*), a příběh šíření zvěsti o zmrtvýchvstalém Ježíši, který se začíná opět v Jeruzalémě a končí v Římě (symbol cesty Božího slova od Židů k pohanům, tvoří jeho druhou část (*Skutky*). Tato dějová výstavba Lukášových spisů klade – na rozdíl od starších prvokřesťanských koncepcí – dobu Ježíšova pozemského života nikoli na konec, nýbrž doprostřed dějin spásy, jež se tak rozpadají v čas před touto dobou, tj. čas Starého zákona, čas Ježíšovy pozemské přítomnosti